

Maria Kopsztein¹

CZY MOŻLIWY JEST ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ BEZ ŚWIATA WARTOŚCI?

Streszczenie: W artykule autorka podjęła próbę wyjaśnienia pojęcia: świat wartości i zwróciła uwagę, że jest on budowany od najmłodszych lat życia. Wewnętrznym pragnieniem rodziców jest, aby ich potomstwo wyrosło na ludzi o silnych moralnych kręgosłupach i by żyły one w świecie, w którym obowiązują wartości.

Zauważyła, iż na rynku wydawniczym nie brakuje publikacji z zakresu literatury edukacyjnej dla dzieci i młodzieży, a także literatury fachowej przeznaczonej dla naukowców zajmujących się badaniem tego problemu.

Podjęła też problem zaburzeń równowagi w procesie wychowania, które są wynikiem życia w rodzinie, w której nie obowiązują świat wartości.

Na zakończenie stwierdziła, że podstawą do odbudowy świata wartości, a co za tym idzie do podjęcia dalszych kroków na etapach rozwoju człowieka w różnych dziedzinach życia jest uznanie, że wartością nadrzędną jest miłość

Słowa kluczowe: człowiek, świat wartości, wychowanie, spotkanie, zaburzenia równowagi

IS SUSTAINABLE DEVELOPMENT POSSIBLE WITHOUT THE WORLD OF VALUES?

Abstract: In the article the author made an attempt to clarify the concept: the world of values and brought into the focus that it is built from the earliest years of our life. The inner desire of parents is that their offspring becomes people with strong moral backbone and that they live in the world in which values exist.

She noticed that on the publishing market there are many publication of educational literature for children and young people, as well as literature for researchers involved in the study of this issue.

She has also taken the problem of balance disorders in the education process into consideration, which are the result of living in a family without the world of values.

At the end she stated that the basis for the reconstruction of the world of values, and thus taking further steps on the stages of human development in different areas of life is the recognition that paramount value is love.

Keywords: human, world of values, education, meeting, balance disorders

¹ Doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, absolwentka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Ekspert MEN-u, edukator, rzeczoznawca podręczników, tłumacz, nauczyciel akademicki (Wyższa Szkoła „Humanitas” w Sosnowcu). Członek Ogólnopolskiego Seminarium Badawczego pod kierunkiem prof. F. Szloska oraz Towarzystwa Profesjologicznego, oddział w Katowicach.

Swoje zainteresowania naukowe rozwija poprzez systematyczny udział w seminariach naukowo-badawczych, konferencjach naukowych i sympozjach.

W dotychczasowym dorobku naukowym i dydaktycznym posiada kilkanaście prac zwartych (autorskich i współautorskich), prac pod redakcją, kilkadziesiąt artykułów naukowych i popularyzatorskich.

Zainteresowania: literatura, poezja śląskich kapłanów, praca socjalna, historia regionalna

*Możesz zacząć życie nowe.
Jeszcze raz przyjrzyj się sprawom tak, jak zwykleś to czynić.
Na tym bowiem polega odrodzenie życia.*
Marek Aureliusz

Wstęp

Świat wartości to pojęcie, które jest bardzo często używane, być może dlatego, że stanowi o bardzo ważnych sferach ludzkiego życia. Już samo połączenie tych dwóch pojęć kieruje uwagę na to, że wartości są przestrzenią, która jest wpisana w codzienną rzeczywistość człowieka. Co więcej nie jest to zbiór kilku tylko dobrych bądź negatywnych cech, ale „cały świat”, czyli szeroka perspektywa tego, co sprawia, że podejmuje takie czy inne wybory, żyje w konkretny sposób, podąża określoną drogą, ma w sobie dążność do rozwoju, i pragnienie tego, aby budować relacje z drugim człowiekiem. Świat wartości to pojęcie, które mieści w sobie wiele znaczeń. Warto na początku zadać sobie pytanie: czym jest wartość? Jaka jest definicja tego pojęcia? Czy wartości są bezpośrednio związane z tym co dobre, czy może są też negatywne? Czym jest rozwój?

Słownik Języka Polskiego PWN podaje następujące definicje:

1. «to, ile coś jest warte pod względem materialnym»;
2. «cecha tego, co jest dobre pod jakimś względem»;
3. «posiadanie zalet»;
4. «zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych»².

Zatem wartości stanowią zbiór cech dobrych, są to zalety, zgodne z wytycznymi etyki i moralności w danej społeczności.

O rozwoju zaś słownik przekazuje nam następujące informacje:

1. «proces przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych; też: stadium tego procesu»;
2. «sposób rozwijania się zdarzeń w czasie»;
3. «proces zmian zachodzących w organizmach w ciągu życia osobnika lub w kolejnych pokoleniach»³.

Niewątpliwie rozwój jest procesem pozytywnym dla dobra człowieka. Stanowi drogę ku temu, aby stawać się lepszym człowiekiem, doskonalszym członkiem społeczności, w której funkcjonuje.

Podejmując taki trop, można stwierdzić, że świat wartości ma pozytywny wpływ na rozwój człowieka. Stanowi to bardzo istotny element nie tylko samoświadomości, samodzielności, niezależności i dojrzałości jednostki, ale daje możliwość prawidłowego funkcjonowania danej społeczności. Rozwój dotyczy wszystkich sfer ludzkiego życia: fizyczności, psychiki, intelektu, duchowości. Co więcej, zaburzenia na wybranym tylko etapie mogą utrudniać, czasem nawet uniemożliwiać prawidłowy rozwój w innych dziedzinach. Człowiek funkcjonuje w danej społeczności i posiada też określoną hierarchię potrzeb, których niezaspokojenie sprawia, że niemożliwe jest realizowanie kolejnych⁴.

² *Słownik języka polskiego* (red. M. Szymczak), Warszawa 1989. s. 131-132.

³ Tamże, s. 660.

⁴ Por. Abraham Maslow.

Świat wartości dziecka budowany jest od najmłodszych lat życia. Wewnętrznym pragnieniem rodziców jest, aby ich potomstwo wyrosło na ludzi o silnych moralnych kręgosłupach i żyło w świecie, w którym obowiązują wartości. Z różnych względów, nie zawsze uświadomionych i zamierzonych, wychowującym dzieci to się udaje lub nie. Ważne jest, żeby w dzieciach zaszczipiać poczucie dobra i piękna już od pierwszych chwil życia. Początkowo tego typu działania niewątpliwie opierają się na płaszczyźnie odczuć, ale w latach późniejszych możliwe są rozmowy z dziećmi na tematy trudne, dotyczące szacunku, miłości, odpowiedzialności, uczciwości, odwagi, optymizmu, dobra i szeroko pojętej moralności.

We współczesnym świecie, gdzie wiele jest rywalizacji, nie jest łatwo być człowiekiem uczciwym, o mocnych zasadach moralnych i posiadającym nienaganną umiejętność stosowania etykiety *savoir-vivre*. Łatwiej pielęgnować zdolność walki o swoje, rywalizacji, „wyścigu szczurów”, po to, aby w efekcie obronić siebie przed „drapieżnym otoczeniem”. Wrażliwość, pokora, wyrozumiałość, troska o innych, umiejętność słuchania, dobroć, serdeczność są wartościami, które niekoniecznie ułatwiają życie. Świat wartości jest jednak tak ważnym elementem codzienności i funkcjonowania, że troska o przekazywanie dobra, tym bardziej we współczesnym świecie zdaje się być zadaniem każdego człowieka.

Warto przeczytać

Irena Koźmińska i Elżbieta Olszewska są autorkami książki „Z dzieckiem w świat wartości”⁵, w której promują postawy moralne wobec siebie i innych, a także zachęcają, aby już we wczesnym wieku dzieci wprowadzać w świat dobra. W publikacji proponowany jest program nauczania wartości, który obejmuje dwanaście uniwersalnych wartości moralnych:

1. Szacunek – grzeczność i troska wobec innych;
2. Uczciwość – mówienie prawdy, poszanowanie, rzetelność;
3. Odpowiedzialność – rzetelne wypełnianie obowiązków, konsekwencja działań;
4. Odwaga – walka o dobro;
5. Samodyscyplina – umiar i rozwój;
6. Pokojowość – unikanie przemocy, łagodność;
7. Sprawiedliwość – uczciwość w ocenie;
8. Szczęście, optymizm, humor – poczucie zadowolenia, wewnętrzna harmonia;
9. Przyjaźń, miłość, braterstwo – życzliwość, szczerść, zaufanie;
10. Solidarność – pomoc ze szlachetnych pobudek;
11. Piękno – umiejętność zachwyty nad tym, co czyni lepszymi dla siebie, innych;
12. Mądrość – budowanie świata wokół siebie przez rozsądne, dojrzałe decyzje i wybory.

Warto wspomnieć również inne, warte polecenia, publikacje z zakresu literatury edukacyjnej dla dzieci i młodzieży. Wydawnictwa te mogą stanowić pomoc nie tylko w nauczaniu przedszkolnym czy szkolnym, ale również w indywidualnej pracy rodziców z dziećmi w domu. Literatura o takiej tematyce recenzowana jest przez grono wychowawców i nauczycieli, którzy praktykują nauczanie w zakresie szkolnictwa.

12 ważnych opowieści. Polscy autorzy o wartościach dla dzieci. Książka wydana w roku 2014 w wydawnictwie Papilon w serii Centrum Edukacji Dziecięcej. Ważne słowa, które zostały wyróżnione przez poszczególnych autorów, to: Miłość; Odpowiedzialność;

⁵ Por. I. Koźmińska, E. Olszewska, *Z dzieckiem w świat wartości*, Warszawa 2014.

Uczciwość; Szczęście; Piękno; Sprawiedliwość; Samodyscyplina; Przyjaźń; Odwaga; Dobro; Dobroć; Szacunek; Mądrość.

Rozdziały książki traktują o wartościach, tłumacząc ich definicje, a także podając przykłady realizowania ich i kierowania się nimi w codziennym życiu każdego człowieka. Mowa jest o szczęściu, jako wartości, która wypływa z faktu bliskiej obecności osób w ludzkim życiu: rodziny, przyjaciół, sąsiadów. W dalszej części można znaleźć przepis, który jest instrukcją, jak można zmienić życie w ciągu jednego tygodnia, pod taką metaforą kryje się tekst o samodyscyplinie. Znaleźć można również pochwałę piękna, jako prawdy o sobie, czyli o tym, jak nie być krasnałem. Autorzy poruszają tematykę odpowiedzialności, jako sprawy szczególnie ważnej. O przyjaźni mowa jest w rozdziale zatytułowanym: *O przyjaźni, czyli o długich rozmowach za pomocą latarek i kredek*. Miłość ukazana jest jako akceptacja, czyli taka wartość, która nawet, jeżeli wydarzy się coś nie po myśli człowieka, kiedy doświadcza słabości, trwa i przyjmuje innych w prawdzie. Odwaga porównana jest do spaceru długim korytarzem. Dobroć, szacunek i mądrość z kolei opatrzone zostały następującymi tytułami:

- O dobroci, czyli o mocarzu Michale;
- O szacunku, czyli udku kurczaka;
- O mądrości, czyli o zamienianiu kwaśnej cytryny w słodką lemoniadę.

Książka, daleka od patosu, napisana została w sposób zabawny i przystępny. Zamieszczone w niej opowieści pozwalają zrozumieć tematy trudne, rozmowy o których nie przychodzi dorosłym ludziom łatwo. Recenzenci uważają, że pozycja ta stanowi pomoc dla rodziców i nauczycieli, którzy na co dzień poprzez pracę z dziećmi stają przed zadaniem umiejętnego i zrozumiałego tłumaczenia młodym osobnikom spraw dotyczących wartości.

Publikacją wartą uwagi, dedykowaną z kolei nauczycielom i uczniom szkół średnich, jest książka wydawnictwa PWN: *O wartościach, normach i problemach moralnych: wybór tekstów z etyki polskiej dla nauczycieli i uczniów szkół średnich*. „Czytanie prac etyków i znajomość wiedzy etycznej nie ulepsza ludzi, nie daje im żadnego oświecenia, wglądu w świat wartości, norm. Czasem przeciwnie – po lekturze wszystko staje się jeszcze bardziej skomplikowane i niejasne (...) trzeba jednak wiedzieć, że to właśnie etyka uczy, iż nie ma logicznego związku między jakąkolwiek wiedzą naukową (wiedzą o faktach) a wyznawaniem określonych przekonań czy postaw moralnych. (...) Etyka nie zmienia systemów uznawanych wartości, lecz pozwala uznawać je bardziej świadomie”⁶.

Na rynku nie brak również fachowej literatury w tej dziedzinie, przeznaczonej dla naukowców: socjologów, psychologów, filozofów, etyków, religioznawców, teologów.

Kim jestem? Po co żyję? Czy ludzkie życie ma sens? Pytania, które towarzyszą każdemu człowiekowi. Filozofowie wszystkich czasów od wieków szukają odpowiedzi.

„Rozumieć dramat to zrozumieć, że człowiek jest istotą dramatyczną”⁷. Co znaczą te słowa? Niewątpliwie człowiek żyje w danym czasie, w danej przestrzeni, chodzi pewnymi drogami, które krzyżują się z drogami innych ludzi. Przeżywa dany czas w otoczeniu innych, w konkretnym miejscu na ziemi. Zatem być jednostką dramatyczną to otworzyć się na miejsce, w którym się żyje, na drugiego człowieka i na przepływający czas. Ludzie jako istoty dramatyczne idą przez życie, dokonując nieustannie jakichś wyborów, począwszy od tych najprostszych, związanych z codziennością, poprzez te bardziej znaczące, aż po wy-

⁶ <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/117993/o-wartosciach-normach-i-problemach-moralnych-wybor-tekstow-z-etyki-polskiej-dla-nauczycieli-i-uc> [dostęp: 29.03. 2018 r.]

⁷ J. Tischner, *Filozofia dramatu. Wprowadzenie*, Kraków 1998, s. 7.

bory mające zasadniczy wpływ na życie nasze i tych, którzy wchodzą w przestrzeń naszego dramatu.

Potrzeba spotkania

Pod stopami mamy świat, pewien obszar, po którym stąpamy, doświadczalną rzeczywistość, w której na drodze dialogu, spotykamy drugiego człowieka. Jeden z chrześcijańskich filozofów – ks. Józef Tischner – nazwał tę przestrzeń sceną, przywołując myśli Arystotelesa, dla którego scena to ogół samoistnie bytujących substancji. Mówi też o scenie jako wspólnym wyobrażeniu ludzi – śnie, który jest dziełem Boga samego. Podkreśla, że dla ludzi, którzy są zaangażowani w przeżywanie dramatu, scena to obszar spotkań i rozstań, droga, która rozpoczyna się od naszych narodzin, poprzez dorastanie, samodzielność, dorosłość, zmierza ku śmierci. Istotne jest, ażeby dokonywało się to we współpracy człowieka z Panem Bogiem. Jeśli relacja ta będzie pielęgnowana (modlitwa, praktyki religijne, dbałość o życie duchowe), będzie się rozwijała, dążąc ku temu, co dobre, a przez to będzie miała swoje odbicie w spotkaniu z drugim człowiekiem. Świat jest sceną i można by rzec za księdzem profesorem: „Jesteśmy na świecie jak na scenie”⁸. W pewnym stopniu każdy z nas ma wpływ na otaczającą go przestrzeń, człowiek może uprzedmiotowić poszczególne rzeczy znajdujące się na swojej scenie. Można bowiem odsłonić w danej rzeczy to, co było jej podstawą, wydobyć z niej sens. „Człowiek – istota dramatyczna – oswaja sobie scenę [...]”⁹. Ważne jest, aby obszar życia, owa scena, nie była tylko dla jednostki. Ona jest również dla innych, dla tych, którzy biorą udział w dramacie życia konkretnego człowieka, będących jednocześnie uczestnikami swojego własnego dramatu. Drugi człowiek staje się o wiele ważniejszy niż sama przestrzeń, miejsce spotkania. Podstawą budowania relacji jest dialog. Taki dialogiczny charakter powinno mieć otwarcie się na drugą osobę. W takim właśnie świetle ktoś jest dla mnie, a ja dla kogoś. „Bycie dla” jest wyrazem budowania danej relacji na takich wartościach, jakimi są przyjaźń, miłość, zaufanie. Jesteśmy obecni w sobie nawzajem przez roszczenie. I tak przykładowo, kiedy ktoś zadaje nam pytania, pierwszą odpowiedzią na nie staje się sama świadomość, że trzeba na nie odpowiedzieć. Relacja ty-ja, ona-on, wy-my tworzy więź, jakby naturalnie budzi wzajemność, a jednocześnie pomaga nam wyzbyć się obojętności, egoizmu. Będąc dla innych, uczymy się bezinteresowności – rezygnując z czerpania korzyści dla siebie, nastawiamy się bardziej na słuchanie aniżeli mówienie, wyzbywamy się egoizmu na rzecz braterstwa, miłości, której każdy z nas potrzebuje. Tischner podkreśla: „Zobowiązania rodzą się w spotkaniu [...]”¹⁰. Kiedy spotykam danego człowieka, wydaje mi się, że to zwykły przypadek, że nic z tą osobą mnie nie łączy. Spotykamy się jednak w konkretnym miejscu, w określonym czasie i nagle okazuje się, jak wiele mamy wspólnego, jak wiele nas łączy. Wówczas człowiek zaczyna nawet zastanawiać się, jak to możliwe, że dwie tak podobne do siebie osoby, mające sobie wzajemnie tyle do ofiarowania, spotkały się dopiero w tym czasie, a nie wcześniej. Wielokrotnie przyczyną ludzkich spotkań są wspólne zainteresowania, problemy, tęsknoty, cele, nadzieje, pragnienia. „Widać wówczas, jak istotną rolę we wzajemnym naprzeciw siebie odgrywa to, co ci ludzie mają już poza sobą”¹¹. Tischner nazywa to zapleczem, to jest również podobny system wartości, sfera ludzkich emocji, przeżyć, uczuć. Jednym z ważniejszych celów w życiu człowieka jest zatem budowanie relacji

⁸ Tamże, s. 13.

⁹ Tamże, s. 14.

¹⁰ Tamże, s. 18.

¹¹ Tamże, s. 19.

z drugim człowiekiem. Człowiek nie jest samotną wyspą¹², więc wartości, którymi w życiu się kieruje są również sferą budowaną w zależności od drugiego człowieka. Nie chodzi o to, że intensywność relacji, związków są jedynym źródłem wartości, ale w sposób szczególnie oddziałują na życie.

Antropologia chrześcijańska może stanowić jedną z dróg, które wyznaczają drogę wartości. W tym znaczeniu, że najważniejszą wartością, w której człowiek może się rozwijać i wrastać, jest miłość. Ta zaś wynika z poczucia godności i szacunku wobec siebie samego. To jest fundament sposobu postrzegania świata, zdolności budowania zdrowych relacji z ludźmi. Wielokrotnie jednak zdarza się, że poczucie godności, świadomość tego, że ma się wartość niezbywalną, jest naruszone. Bywa, że już we wczesnym dzieciństwie, ale częstokroć również w późniejszych etapach życia. Dlatego naprzeciw takim sytuacjom wychodzą różne dziedziny nauki, w tym również duchowość chrześcijańska. W tym nurcie początków dialogu, rozważań o człowieku warto szukać w Biblii, tam gdzie spotykają się dwie wielkie tęsknoty: Bóg i człowiek. „Biblia stawia pytanie o człowieka w samym sercu pytania o Boga. Psalmista usiłuje zrozumieć istotę człowieczeństwa, pytając o nią Boga [...]: czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz? (Ps 8,5). Te słowa znaczą: to Ty, Boże nam powiedz, kim jesteśmy; przeczuwamy, że prawda o nas jest niezwykła, bo cóż innego mówi w tej sprawie Twoja o nas pamięć i Twoje synami człowieczymi się zajmowanie? Co o nas mówi Twoja o nas troska?”¹³.

Punktem wyjścia jest parafraza platońskiej zasady: *cogito ergo sum*. W antropologii chrześcijańskiej *amor* poprzedza *cogito*. Początkiem rozważań o człowieku jest świadomość, że Bóg jest jego Stwórcą. Człowiek zatem nie powstał *ex nihilo*, ale *ex amore Dei*. Boża miłość powołuje do istnienia, jest mocą sprawczą. Podstawą bytu najpierw jest miłość potem dopiero myślenie. Z kolei autor psalmów tak pisał: „Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałą i cziłą go uwieńczyłeś” (Ps 8,6).

Człowiek jest zatem ukochanym dzieckiem Boga, co więcej, powołanym do tego, aby żyć we wspólnocie: Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi” (Rdz 1,27-29).

Zaburzenia równowagi w procesie wychowania

Tematykę wartości w kontekście rozwoju człowieka w sposób najbardziej szczegółowy i profesjonalny podejmuje psychologia. Używając odpowiednich narzędzi, jest w stanie ocenić nie tylko stan emocjonalno-psychiczny człowieka, ale również pokazuje, jaki wpływ na życie ma zaburzenie równowagi w procesie wychowania, dorastania i rozwoju. Już w dzieciństwie otrzymuje się od rodziców, wychowawców skrypt, który jest zbiorem wskazówek, zakazów, nakazów, praw i obowiązków. W bardzo trwałe sposób zostaje on zapisany w świadomości człowieka. Jeśli zatem istnieją jakieś dysfunkcje, są one zauważalne w próbach podjęcia przez ludzi odpowiedzialnego, niezależnego, dorosłego życia.

W bardzo wyraźny sposób dysfunkcje te zauważalne są u tzw. dorosłych dzieci alkoholików (DDA) albo dorosłych dzieci z rodzin dysfunkcyjnych (DDD). Określenia te zawierają w sobie termin dziecko, dlatego, że mimo iż mowa jest o osobach pełnoletnich, to

¹² Por. Thomas Merton - trapeista, jeden z najbardziej znanych na świecie pisarzy katolickich, urodził się w 1915 roku we Francji, zmarł tragicznie w 1968 w Bangkoku.

¹³ J. Szymik, „Oto człowiek” – od Adama do Chrystusa. *Chrześcijańska antropologia jako korzeń i przyszłość Europy*, [w:] Tenże, *Teologia: rozmowa o Bogu i człowieku*, Lublin 2008, s. 21.

wewnętrznie wykazują cechy dziecka. Odczuwana jest wyraźnie pustka, nienasycenie, niezaspokojone potrzeby, lęki, samotność, odrzucenie, brak akceptacji siebie. Okres dzieciństwa jest ważnym czasem dla rozwoju tożsamości, a co za tym - idzie budowania świata wartości najpierw w sobie, a potem w odniesieniu do innych. Droga, którą powinno przejść dziecko, winna być: od symbiozy z rodzicami, do samodzielności. Dzieje się tak pod wpływem bezradności, która inspiruje do samodzielności. Niezależna relacja z rodzicami przy doświadczeniu różnych emocji, rozwija poszczególne umiejętności. Taka praca nad sobą, dążenie do „odcięcia” od rodziców, powinno prowadzić do odczucia spełnienia i szczęścia. Skrypt wartości, który w tym czasie człowiek otrzymuje od rodziców, jest bardzo ważnym elementem budowania swojej tożsamości i świata wartości, przez pryzmat których postrzega się świat. Psychologowie, terapeuci i sami poddający się terapii pacjenci podkreślają, jak ważne w prawidłowym sposobie rozwoju i dojrzewania jest dorastanie w rodzinie z wartościami. Szczególnie temat ten podejmuje Grzegorz Polok w publikacjach „Rozwinąć skrzydła”¹⁴, jak również „W drodze do siebie”¹⁵. Zatem jakie komunikaty otrzymuje dziecko w rodzinie dysfunkcyjnej?

- I. Nie ufać – niespójność, brak dotrzymywania obietnic, niekonsekwencje wychowawcze;
- II. Nie mówić – uznanie, że rodzina, w której funkcjonuje jest normalna, nie rozmawiać o tym, że w rodzinie jest dysfunkcja, nie wspominać o złym samopoczuciu, nie mówić o tym, że rodzice piją (albo mają inne nałogi);
- III. Nie odczuwać – uporczywe stany gniewu, złości, smutku, nienawiści. Stąd też następuje niejako zamrożenie emocji i przekonywanie siebie, że odczuwanie (uczucia, emocje) jest negatywne.

W takiej sytuacji, dziecko uzyskuje często komunikat, że nie może być sobą, wówczas stosując mechanizm obronny wchodzi w odgrywanie ról:

- I. Bohater rodziny;
- II. Kozioł ofiarny;
- III. Dziecko maskotka;
- IV. Niewidzialne dziecko.

Rolę bohatera rodziny pełni ta osoba, która, która przynosi najbliższym powód do dumy, poczucie wartości, możliwość doświadczenia sukcesu. Zazwyczaj wówczas dziecko bierze na siebie dużą odpowiedzialność za rodzinę i to, co w niej się dzieje. „Na zewnątrz” wygląda, jakby zupełnie dobrze sobie radziło z codziennością.

„Kozioł ofiarny” to dziecko, które obarczone zostaje winą za rodzinną sytuację, na nim rodzice odreagowują swoje problemy, nierozwiązane konflikty, trudności w komunikacji, służy ono do rozładowywania negatywnych emocji dorosłych.

Pełniąc rolę „dziecka maskotki”, należy być niejako tym, które zabawia rodziców i bliskich, aby rozładować tym negatywną atmosferę, która panuje w domu. Takie dziecko ma poprawiać nastrój domowników, rozweselać rodziców, tworzyć pozytywny klimat domu.

Dziecko, które przyjmuje rolę „niewidzialnego”, cechuje się wrażliwością i rodzajem delikatnej psychiki. W związku z zaistniałą sytuacją takie dzieci przyjmują postawę dystansu, wycofują się z życia, jak najbardziej potrafią izolować się od tego, co dzieje się w ich

¹⁴ Ks. G. Polok. *Rozwinąć skrzydła*, Wyd. 10, Katowice 2016.

¹⁵ Ks. G. Polok. *W drodze do siebie*, Katowice 2010.

rodzinie, zachowują się tak, żeby w żaden sposób nie zwracać na siebie uwagi innych, uciekają w świat marzeń, wyobrażeń.

Dzieci z rodzin dysfunkcyjnych posiadają charakterystyczne cechy: nieustannie niemal trwające, silne poczucie lęku; bardzo zaniżone poczucie własnej wartości; nieumiejętność oceny swoich wartości; poczucie inności wobec ludzi; bezlitosna ocena siebie; krytyczne wymagania co do własnej osoby; poczucie winy, szczególnie wówczas, kiedy sytuacja wymaga obrony siebie; ustępowanie innym kosztem własnego pokoju wewnętrznego; ciągły niedosyt; poczucie pustki, samotności; apatia, depresja, smutek; brak konsekwencji w działaniu; trudności w przeżywaniu radości, zabaw; zbyt poważne traktowanie siebie; przesadna reakcja na zmiany, na które często nie mają wpływu; trudności w odczytywaniu żartów innych (traktowanie świata „serio”); nadmierna odpowiedzialność lub jej zupełny brak; impulsywność; strach przed kłótniami; unikanie okazji do awantur; obawa przed okazywaniem uczuć; lęk przed stratą, odrzuceniem, brakiem akceptacji.

DDD i DDA nie jest jednak wyrokiem, nie jest to skazanie na pasmo życiowych niepowodzeń. Chociaż takie dysfunkcje wyraźnie pokazują, jak ważne jest dorastanie w świecie wartości, które służą zdrowiu psychicznemu, to nie są to sytuacje bez wyjścia.

Podsumowanie

Podstawą do odbudowy świata wartości, a co za tym idzie do podjęcia dalszych kroków na etapach rozwoju człowieka w różnych dziedzinach życia, jest uznanie bezwarunkowej miłości Boga (nawet psychologowie niewierzący podkreślają, że cechą dziecka jest duchowość, że ono wierzy w Absolut, w kogoś duchowego ponad ludźmi). Istnieją różne formy pomocy, począwszy od uświadomienia sobie problemu, nazwania swoich emocji, zranień i lęków, szukania i słuchania o prawidłowym funkcjonowaniu człowieka, poprzez podjęcie profesjonalnej terapii (praca z psychologiem indywidualna lub grupowa). Ważne jest też wsparcie i poczucie, że się nie jest samym (obecność i działanie w jakiejś wspólnoty: religijnej, społecznej, przyjacielskiej etc.).

Świat wartości zdaje się być pojęciem kluczowym w budowaniu codziennego życia z innymi ludźmi. Wszelkiego rodzaju dysfunkcje, zaburzenia, odstępstwa od normy w tej kwestii utrudniają, a czasem uniemożliwiają nie tylko rozwój, ale styl życia zgodny z pragnieniami, tęsknotami, marzeniami człowieka. Wówczas powstaje dysonans tego, co skryte jest głęboko w każdej osobie, a tego do czego człowiek jest zdolny. Dlatego tak ważny w rozwoju jest kierunek działań i ich cel. Wielokrotnie zdarza się, że dana osoba chciałaby żyć inaczej, budować lepszą rzeczywistość w domu, w pracy, ale nie potrafi. Tym bardziej warto podejmować nieustanny trud pracy nad sobą, poznawania prawdy o sobie, po to, aby móc być „rzemieślnikiem codzienności”, który buduje wokół siebie dobro. Istnieje w świecie ciągłość, wartości, które człowiek otrzymuje nie są tylko dane jemu samemu, ale są zadaniem. Na różnych etapach ludzkiego życia jest się tak uczniem, jak nauczycielem. „Młody ptak potrzebuje starego, by ten mu pokazał, jak rozłożyć skrzydła. Nie nauczy się inaczej. A młody po takiej lekcji leci już tam, dokąd chce... Ale jeśli relacja mistrz–uczeń była zdrowa, silna dobrem, to dowie się od starego, czy tam lecieć warto”¹⁶.

¹⁶ <http://gosc.pl/doc/983264.Szkola-latania> [dostęp: 29.03. 2018].

Bibliografia

Koźmińska I., Olszewska E., *Z dzieckiem w świat wartości*, Warszawa 2014.

Polok G., *W drodze do siebie*, Katowice 2010.

Polok G., *Rozwinąć skrzydła*, Wyd. 10, Katowice 2016.

Słownik języka polskiego (red. M. Szymczak) PWN, Warszawa 1989.

Szymik J., „Oto człowiek” – od Adama do Chrystusa. *Chrześcijańska antropologia jako korzeń i przyszłość Europy*, [w:] *Teologia: rozmowa o Bogu i człowieku*, Lublin 2008.

Tischner J., *Filozofia dramatu, Wprowadzenie*, Kraków 1998.

Strony internetowe

<http://gosc.pl/doc/983264.Szkola-latania>.

<http://lubimyczytac.pl/ksiazka/117993/o-wartosciach-normach-i-problemach-moralnych-wybor-tekstow-z-etyki-polskiej-dla-nauczycieli-i-uc>.